

Digitized by Google

MENTEM ALIT ET EXCOLIT

K.K. HOFBIBLIOTHEK
ÖSTERR. NATIONALBIBLIOTHEK

78.Cc.115

Digitized by Google

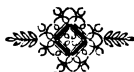
Digitized by Google

Digitized by Google

NĚŠTO

O

ŠKOLAH PUČKIH.

RĚČ U SVOJE VRĚME

OD

Ljudevita Vukotinovića.

U ZAGREBU,

tiskom i troškom Franje Supana, c. kr. p. knjigotiskara i knjigotàržca.

1 8 4 4.

Digitized by Google

Digitized by Google

Nešto na město predgovora.

Kad sam ovu knjižicu pisao, nisam ništa hotio, nego da me poštovani zemljaci moji od svakoga striliša razume; zato sam se trudio u onom najvećma jeziku pisati, koj je u srědini medju jezikom provincial-horvatskim i jezikom književnim. Toliko budi kazano za oblažiti svaku kritiku u tom obziru, koja drugo u tom dělcu neka nesudi, nego dobru naměru i istinsku želju moju.

U Zagrebu měseca Ožujka 1844.

L. V.

Digitized by Google

Digitized by Google

POTRĚBITOST ŠKOĽAH.

Digitized by Google

Digitized by Google

POTRĚBITOST ŠKOLAH.

Sirovo meso, zlo jelo.

Svakdanje izkustvo nas uči, da je čověk najplementie i zajedno i najzavàrženie stvorenje božje. Probudjena i izobražena u njem sila duševna čini ga vladateljem světa, a zanemarena duša i razum njegov čini ga gorjega od něme živine. Nauci nas čine plemenitim, a neznanje sirovim i velikom stranom i zločestim. Čověk, koj pozna položaj svoj, město svoje, koje u světu zauzima, koj dužnosti svoje pozna, i pràva svoja, koj razumě, što je dobro, i zašto je ovo ili ono zlo, on mora naravski, da je bolji nego onaj, koj od danas do sutra živi, misleći, da zato živi, da jesti i piti može. To žalibože svaki obiljno vidi kod prostieg puka, koj samo tělom živi, a duhom màrtav jedva znade, da ima boga štovati; drugo sve što čini,

Digitized by Google

samo zato čini, što se poglavarah svojih zaradi kaštige, i to najviše zaradi batine, boji. Prostomu čověku nehasni govoriti, niti ga naučati nehasni, on sve za ušesa metje, kod njega samo zapověd valja, i to oštra s grožnjom složena. Prosti, neučeni čověk nerazumi, neprevidi dobrotu i korist pametne naredbe, nerazumi pravednost, niti zlo, niti krivicu, koja iz ovog ili onog zlog čina izhadja, jer niti to nije kadar presapiti, je li ovaj ili onaj čin dobar ili zločest. Mladi čověk, i to u pàrvoj mladosti postavljen, jest mekan: on je sposoban za nauk, i što se u to doba nauči, to se u njem ukoreni, kasnije je tvàrd i lěn. Gledajmo dětcu, koja školu pohadjaju, ma ništa se u njoj drugog neučili, nego samo sědeti, pa ju usporedimo s dětcom, koja se po paši skitaju, vidit ćemo razliku; — uzmimo tad čověka, seljana drugčie, koj se je čitati i pisati učio, postavimo ga uzpored s čověkom, koj je onako odraso, kano dàrvo u šumi, pa ćemo opaziti razliku. Ima seljakah živućih u odaljenih od varaša městih, i onakovih, koji redko pred gospodu dolaze, koji niti poštene rěči iz govoriti, koji niti *„zdravo“* niti *„hvalen bog“* kazati neznadu . . . i t. d. Gdě iz druge strane pak takovih mužah imade, koji mnogo s gospodom

Digitized by Google

obće, i priliku imadu štogod naučiti se, koji su gladki i uljudni u govorenju, da se čověk čuditi mora. Sve to od nauka dolazi, sve od razvitja duševne sile, i od zdravieg načina mišlenja.

To je svuda znano: da je onog laglje ravnati, koj šta razumě, nego onog, koj ništa nezna. Zato su kod svih izobraženih narodah kano: Němacah, Francezah, Englezah i Talianah, kod Čehah i Rusah pučke škole uvedene; i to ne bez uspěha, jer vidimo, da su ovi narodi tamo došli, kamo mi dojti želimo. Šta hasne nami nauci i želja u obraženju postupati, kad tolika *massa* našeg puka u neznanztvu i sirovosti leži. Mi moramo s pukom zajedno živiti, i š njim u sobćenju biti,.. a neugodno je za izobraženog čověka s prostim mužem posla imati. Svaki takav poso je rana za nas, jer nas u blato sirovosti baci, i izrine iz kruga duševne světlosti, u kojem tak ugodno živismo. I bez koristi je puku se približavati; nemožemo ono dobro, koje hoćemo, iz njega načiniti: jerbo nas nerazumi; vrěme ovo je za nas ne samo izgubljeno, nego nam je i pogibeljno, jerbo nas sirovost i neukost puka u tečaju našeg izobraženja obustavlja, i s vrěmenom sàme u onoj strani,

Digitized by Google

u kojoj s pukom posla imamo, proste i neuljudne načinja. Nigdě više grěha, nigdě više kletvah, nigdě više batinah, i sirovih, ružnih rěčih, nego kod prostoga neučenoga puka;...Varaju se jako oni, koji misle, da se može prosti puk o nako ravnati, da mu se zapovědi nježnim i uljudnim načinom davaju; da mu se k tomu prodika, ma bog zna kako razumiva i dobra bila, načini, sve za badava, to *theoria* misli, ali koj je praktički prostom puku zapovědao, on je izkusio, da se ljudi prosti onakovomu *moralisti*, i njěžnomu zapovědniku smiju, i ništa nečine, što on zapověda; za badava, koj se batinom negrozi, koj nije strog, oštar u rěči, i uvěk ozbiljan, kakono se kaže, tri koračaja daleko od prostog čověka, on š njim za sěgurno neće ništa opraviti; prostak samo onog poštuje, koga se boji, i to samo onda, kad pred njim stoji; odtuda su gàrde kletve, kojimi prosti, sirovi ljudi istoga boga vàrhovnog sviuh světovah ravnitelja psuju, misleći, da jih on nevidi niti nečuje, što ga oni nevide. Prosti čověk samo tělom živi, njegova duša sa svimi svojimi krasnimi silami i svojstvi spava, on se hrani, spava; kad ga šta boli, tàrpi, ako mu narav pomogne, ozdravi, ako ne, umre, i većput ga bake svakojakimi drači izvrače, još višeputa za-

Digitized by Google

tuše; nezna prostak, niti neće věrovati, da bi ga lèkar bio mogo izlěčiti, ili da oni šta više razuměti može, nego i koja baka. Kad je prostak u càrkvi, boga moli tak pobožno, da bi čověk mislio, da je najbolja duša: a kad van dojde, kune i psuje věru i sve što je sveto, opije se i učini sve, čemu ga bedasta pamet i sirova narav nuka. Gledajmo kako prosti puk gospodari.

Otac i děd su mu ovako orali, mora i on; otac mu je kukuruz u cělinu bacao, i tada ga podoravao, i to kasno, baš tako i sin ràdi; mnogi još jedva jednu nedělju pred Ivanjem kukuruz posadi; otcu nije valjao, nevalja niti sinu;.. pšenicu i ràž takodjer kasno sije, jedanput ili najveć dvapùta i to zlo ore, zlo žito dobije, pa opet ništa nemari, nego ostaje kod starog običaja. Kad ga čověk pita, zašto tako rádi? „*Ha*, kaže, *tako je od zemana, takova je šega.*“ Tomu je samo neznanztvo krivo; on ništa o gospodarstvu nezna, jer se ništa učio nije. — Takovih bi moći sto i sto zločestih navadah i vlastitostih navesti, koje od neznanstva dohadjaju. Kad je pred gospodom, i to pred takovom, koje se bojati mora, tada ponizno stoji, sve obeće, i nedužnoga se čini,..a kad zatim pitamo, jeli je ono uči-

Digitized by Google

njeno, što smo zapovědili?.. Čuti ćemo: *nije;* i to dva triputa tako. Ali kad mi kažemo, ti to i to imaš učiniti (oštro govoreć), ako neučiniš, čuvaj se, dobit ćeš batinah.... (žalostno je ali istinito) tada znajmo, da će svàršeno biti. Uzmimo sad u jednom kotaru, koj do **8000, 9, 10, 16-** i do **18** hiljadah dušah broji, najviše ako imade tri varmedjska sudca (spajie neračunam, jer se njih prosti puk više neboji), šta je to dakle za jedna sila za ravnati toliku sirovu *massu?* Sudac varmedjski ima do **12, 15—20** ili **30** seoskih (selskih) sudcah i pandurah (ili prisežnikah)... Ali tko su ovi ljudi; prosti muži, koji ništa više neznadu, nego i drugi; koji većjom stranom krivca zagovaraju; koji tuže *gospodinu sudcu, njih milosti,* da su ljudi zločesti, da posluhnuti neće; a kad čověk pita, tko je nepokoran, koj je to, kako se zove?.. onda kaže, ja ću ga dovesti... a kasnije čuje se: *poběgo je*.. jednom rěčjom: *vrana vrani oči neskopa*; brat bratu, stricu, kumu, šurjaku, pašancu i t. d. oprosti, i to većputa za holbu vina; i kad mu drugiputa zapovědati dojde, niti ga u kuću nepuštja, već ga psuje, da je ružno misliti. Nikakov *intermedium* nije.... nego za sudcem varmedjskim, koj, kak misliti moramo, deset školah je učio, koj je advokat, čověk izobražen, odmah sudac seoski stoji, koj je blago pasó, dok je gospodin

Digitized by Google

sudac školu pohadjao; a sad je sudac seoski jedini, komu sudac varmedjski zapovědi daje, koj mu je svàršitelj njegovih naredbah,... gdě svi znamo, da od *exequenta* najveć zavisi....Kolik je naproti red vu vojsci.... Halb rechts, halb links ide kano po žnori...Zato ima jedan batalion, koj najveć iz 1200 muževah sastoji, do dvadeset, trideset častnikah, i puno pomanjih službenikah; ovi mogu red dàržati, i prostake podučiti, i kad ih naukom i strahom u nauk i u red sprave, tad ide poso kano mašineria u sàtu. *Qui non scit orare, pergat ad mare,* a koj nezna, trěba li školah, nek bude sudac, nek ima s pukom posla. Sudac mora da kano školnik, koj dětcu s kuhačom kloplje, štapom kanoti žezlom gospoduje, i ljudi plaši. I na to je došlo, da ljudi drugo niti nerazumiu, nego batinu zaradi velikoga neznanstva i sirovosti svoje. Lahko je varaškim *liberalcem o čověčnosti, o jednakosti, o slobodi govoriti, i medjutim se na promenadi šetati, koketirati, i modelom od mode biti, lahko na imanje pisati:* ich brauche Geld, Sie müssen mir jedenfalls eins schicken, ako neima novacah, jao tad provisoru ili kasatoru; ...ovaj navali na seljane, da odkud idu novci? Ako je žita ili vina na prodaju, kmet vozi, — ako ovaj nemože li neće, ajd tužit sudcu, a sudac ti plaši,

Digitized by Google

ti psuj, ti těraj; — gospodin spajia piše i moli; Spectabilis simo, i Spectabilis tamo; bilo kako bilo, samo da on svoju stvar dobije. Tu imade kmetovah puno, koji su *renitentes*, i sve ima posla š njime, a kmet je mnogi i mnogi zaista *renitens* i *malitiosus* i to iz neznanstva, nezna on šta je dužan činiti spajii svomu, i zašto. Ali zato i najboljeg spajiu za vraga dàrži, kojeg, gdě može, ukani i ma šta mu ovaj dobra učinio, nikad nije žahvalan, već da bi smio i priliku imao, on bi ga, boga mi, ubio ... i to opet iz budalaste gluposti i neznanstva, jer on misli, da gospoda drugo ništa neće, nego muža guliti..... Iz druge strane: zakoni naši nisu tako svàršeni, da bi ih svi razuměli, zato niti nije svigde jednaki *tractamentum plebis*.... Spajia, koj varmedjsku gospodu na ruku ima,.. može ràditi, šta hoće; muž je prost i bedast, on si niti *urbarium* pročitati nezna, šta mu sudac varmedjski kaže, ono věruje. Svaki ga dakle, koj to hoće, varati može... a još bolje kojekakvi vagabundi, koji mu svakojake laži pověda-ju, i pravice obećavaju; prostak mu věruje, u tužbe i pravdanja se puštja, — vagabund si džep napuni — a budala muž dojde u tamnicu i dobije město pravicah novih ... batine!

Digitized by Google

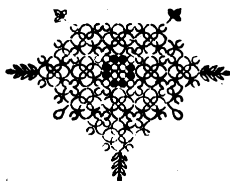
Ali polag svega toga ima još puno ljudih kod nas, koji sveudilj kažu, da školah pučkih netrěba, da će puk potom bolje prevejan i pokvaren postati. Dobro, neka bude...Ja ću to praktički oprovàrći. Gledajmo obćinu izobraženih ljudih.. Gledajmo gradjane kojeg velikog varaša. Dobro podučeni gradjani mirni su ljudi, dobri i umětni meštri, koji zanat svoj těraju, blaga si pribave i malo grěha dělaju. U takovom varašu je dobar red, sěgurnost, i koliko moguće svaki dobije svoju pravicu bez batinah i drugih sirovostih...Ako to nebiva, to nisu gradjani, nego njihovo poglavarstvo krivo. — Uzmimo sad manji varašinac, u kojem prostiji gradjani živu... Šta vidimo tamo?.. Vidimo, da, nakoliko je izobraženost stanovnikah na manjem stepenu, na toliko je više zločestoće i opacinah, većji nered, i težji način upravljanja. Tamo je više predsudah, zlih navadah i prostote...A gledajmo sad u koje selo, gdě su sámi prosti neuki ljudi, tamo već ništa neima, što bi redu spodobno bilo, tamo suseđ susědu nagadja, kvare děla, i ništa nebiva, što se oštro nezapověda. Svemu dobru, svemu redu je poglavarstvo uzrok, a ni pošto volja pučka; puk bi se rad poglavara rěšiti, jer mu je pravi tàrn u peti.. Čim je skupština koja na višjem stepenu izobraženo-

Digitized by Google

sti, s tim je uređnije upravljanje dàržavno, i s tom jošće razlikom, da bi si izobraženi ljudi poglavarstvo izabrali, da ga sve i nebi imali; prosti pako bi i ovo, koje imaju, protěrali, da bi samo směli i mogli. — Ako bi to istina bila, da su prosti neučeni ljudi najbolji, to bi tada marva još bolja biti morala, ona zaista ništa nezna, nego jesti, piti i spati... pa je i ona samo tada dobra i koristna, kad ima dobroga pastira i vodju; drugač je pogibeljna.... Prosti ljudi ništa za obćinsko dobro, za pravicu drugoga, za uzdàržavanje reda, i dostignutje dàržavne srěće nečine ob svojoj pameti i domisli, nego samo zato, što im se zapověda, i što se boje, da nebi poradi zanemarene zapovědi kaštigovani bili.... Podučeni pako čověk sám učini ono, što je koristno, dobro i potrěbno, jer je ubavěšten o dobroti svoga čina. Zašto se ljudi izobraženi sveudilj tuže, da nije moguće s pukom iziti; da se neboje zakona, niti vlasti, da neslušaju sudca, niti svestenika, niti spajiu; da se neplaše niti boga, niti vraga?..i t. d. Odkuda to? Ni li to očiti dokaz sirovosti, neotesanosti, neznanosti?... Zaista nek ide tkogod u němačku zemlju, gdě je pučka izobraženost najveći stupaj postigla, pa će viděti, čuje li tko tamo onakove opačine, koje se kod

Digitized by Google

nas svaki dan dogadjaju. . . . Na kratkom mogu reći, da je potrěba pučkih školah tako očevidna, kako běli dan. To je cěli svět uvidio, a mislim, da i mi vidimo. . . .

Digitized by Google

STALIŠ NAŠIH PUČKIH ŠKOLAH.

Ako hoću, idem; ako neću, neidem.

Ovaj odsěk moje knjižice mi mnogo truda i straha zadaje. ***Truda*** zato, jer je mnogo za pisati od male stvari; ***straha*** zato, jer ću se mnogim, ako budem istinu pisao, zaměriti. Truda se ipak nebojim, bez njega ništa nije, njemu ću odolěti, a strahu ću s pomoćju božjom, ako mi prevelik bude, poběći.

Dva glavna elementa naših školah pučkih jesu: ***městni župnik*** i ***sudac varmedjski.***

Městni župnik je ravnitelj škole, a sudac (pravi ***omnibus***) on je pero u makini, koja dětcu u školu těra. Učitelj, termino technico, ***školnik***, on je ***ac-***

Digitized by Google

cidentale, kakav takav, samo da se školnikom zove; njega zadnjič literarna direkcia izpitiva i povàrdjuje, a puk ga izabira, ili bi ga izabirati morao. Župnik je duhovni pastir, on dakle ima svoga posla, i to dosti velikoga, samo ako ga obavljati hoće; polag toga mora i da ekonom bude, drugčie nemože ni živěti; sudac pako je osoba juridička i politička, i kano takova takodjer puno skàrbi i posla imade; nijedan dakle izmedju ovih nije ***individuum stricte literarium***, a niti kakve plaće, niti odgovora neima, nego svaki samo ***per accidens***, ako mu je zu volju, sa školom se zabavlja. ***Kakva plaća, takvo dělo.*** Kad se vrěme približava, da bi dětca u školu iti morala, tada parok onu dětcu popiše, koja bi imala u školu dojti, (i to ako hoće, i kako hoće). Zatim otcem i materjam kaže: tvoj sin će u školu pojti. Otac se onda moli i veli: meni ga je doma trěba, neimam pastira, tko će mi na blago, na živad paziti. — Mati se plače i moli. Ja nemogu bez děteta biti, volim se odseliti, kuća mi mora propasti... Dragi gospon Plebanuš, ja ću im presti...i t. d. Tada opet otac kaže: naj mi ga za lětos ostave, dat ću im vedro vino, ili prasca, ili težaka...i t. d....Parok je mekan čověk, ***et est modus in rebus***... děte doma ostane.

Najzadnjič iz duge liste *pauci electi* zaostanu, i oni moraju da školu polaze....Ali oni ipak neidu. Tada g. parok k sudcu dojde i prosi, da nepokorne u školu těra; sada to isto biva. Otac opet ide k sudcu, i pak tamo prosi sudca, kako je prie paroka prosio, — a sudac je opet, ako hoće, mekan čověk, *et est alter modus in rebus.* Imade županikah, koji sn pravi duhovni pastiri, koji mare za školu, koji dětcu pravično popišu, i koji se nedadu od puta istine i pravednosti odvȁrnuti, makar i muž *iz doma došo*, peške ili na kolih. Tako ima i sudacah varmedjskih, koji su u tom poslu strogi, nego po malo....—

Ako sudac ex propria diligentia ništa činiti neće, paroku kaže: obratite se na varmedju. Od direkcie dojde pismo na varmedjiu, tamo se dugo razgovaraju, savětuju i mudruju, mnogi kažu, da netrěba školah, drugi kažu, da ih trěba...tada predsědnik veli: Mei Domini maneamus in forma: *D. Districtualis det assistentiam.*.... I tako dojde poso opet na sudca, koj zapověda, kada hoće i komu hoće. Ako ljudem kaže, vam netrěba dětcu u školu pošiljati (i to pod rukom), dětca neidu,...a i ako im oštro naloži, da u školu idu, oni sa svim tim neidu, dok dva, tri batinah nedobiu, jer se oni škole

Digitized by Google

boje, i na nju mȁrze, kao na vraga. Najnovii Intimat sl. naměstničtva kaže, quod parentes ad educationem prolium etiam cogi possint. Ali sudac, koj je uljudniji i pametnii, koj uvidja, da se svět sa batinom na nauk těrati nemože (s koristjom bar), on težko do toga dojde, da mu itko u školu ide. A gdě se ljudi poradi nauka batinaju, tamo bi tak bivalo, kano misioneroni, koji bi s topovi věru prodikali i razširavati hotěli.... Tako je cělo lěto, jer ako i tko ide u školu, jako nemarljivo ide, i samo ondě je više reda, gdě se župnik za školu jako interessira, i gdě se sudac varmedjski zato brini, i gdě ima gospona zemaljskog, koj običaje na školu štogod trošiti. To je, što je.... Ona prava žilica je svigdar bila, i ostat će: *novci*.

Sada slědi tretja i što se iste stvari tiče, najvažnia osoba, to jest: školnik. Tu moram najprie da napomenem, da nikakovih præparandiah neima, nikakvih učionicah za školnike. Tto hoće da školnik bude, povȁršno (superficialiter) se něšta iz kȁrštjanskoga nauka, i něšta iz računstva nauči, zatim ga direkcia poněšto izpitiva, i on dobie dopuštjenje školnikom postati. *Laureatus* takov, većjom stranom šupeljak, koj k tomu několiko *accordah* na orgulah stis-

kati, i gàrdo krešćati znade (što se pěvati zove), uči dětcu. On je čověk prost, bez prave znanosti, bez izobraženosti, pored toga i siromah, koj **50** do **60** forintih plaće, něšta lukna i někuliko fatih dàrvah na godinu imade.. On je dakle čověk, koj bi morao da uči, a sàm ništa nezna, čověk, komu bi trěbalo da čita, i da se uvěk s naukom zabavlja, a mora skàrbiti, kako će živěti, i ono malo dobra, što dobiti ima, s prošnjom i najvećma s tužbami pred sudcem varmedjskim od farnikah iztèrjavati. A kako bi i moglo biti, da se tkogod bolji, tkogod izobraženii, koj je na nauk svoju mládost i svoje novce potrošio, na tako nesěgurnu, zlo plaćenu službu odvaži? Kad još k tomu promisli, da će pod stare svoje dane, kad je već dugo vrěmena ovako mučno proživio, i kad već za službu naučitelja poradi slaboće starostne nevalja, čověk ostavljen, bez svake pomoći i časti mal da ne prosjakom postati. Jer kano školnik samo toliko ima, da jedva živěti može. Někgda je drugač bilo, dok su školnici svakojake accidentie imali, dok su kano *columna* u selu od seljakah smatrani, i kano takovi u časti i poštovanju za stranku k svetoj càrkvi spadajuću dàržani bili, ali sada toga već neima,.. seljaci imadu někakovu màrzost proti školnikom, i odkad su oni ne samo pěvači nuz žup-

Digitized by Google

nika, nego i učitelji dětce, koju seljani u školu pošiljati moraju, od to doba viče puk u mnogih naše domovine stranah, da zašto-to, da oni netrěbaju škole ni školnika, da im je mnogo platjati, da oni mogu još jevtinije čověka dobiti, koj će im u càrkvi pěvati.... i t. d.

Zločesti ovakov školnik sa svojom tužnom školom, potrěbuje papira, krajde, olovkah, càrnila (tinte) i knjigah. A tko će to platiti?...Tko, nego seljak. A odkuda knjige? Jeli svaki svomu djaku, ili cěla obćina? Ako svaki svomu, tad se opet tuže, da im je mnogo platjati, pa neimaju novacah.... Ako cěla obćina knjige kupuje, jeli će knjiga djaku ostati, kad škole ostavi, ili ne? Ako ju odnese, i selo druge kupiti mora, opet viču, da su ih lani kupili, pa zašto lětos druge opet? Ako pak diak knjigu u školi ostavi, onda ono malo dobra, što se je naučio, odmah pozàbi.... Rěšenje ovih pitanjah nigdě nije zakonito naznačeno, zato ovdě tako, drugdě drugač biva...kako sudac varmedjski naredi, ako još u tom poslu što narěditi hoće, jer naputa nikakovog neima. I tako ide, samo da ide, i škola je, samo da je, da se bog smiluj!... Šta pako školnik š dětcom děla? to, ako se městni župnik

Digitized by Google

zato nebrini, nitko nezna.... Školnik kano gospodar čověk, koj mnogo družine neima, večput (i to jako većput) djake potrěbuje, da mu sad ovo, sad ono učine; jedan pazi na guščice, drugi odtàrči po vodu, tretji dàrva prinosi, i t. d. neka mi oprosti svaki školnik, to nije baš na svakom městu, ali na vàrlo mnogom je....osobito tamo, gdě s župnik glavu netare....Školnik je prost, sàrdit čověk, on dětcu psuje, tuče, viče i běsni po školi, dětca se boje, i sa strahom školu pohadjaju. Najpàrvič se uče boga moliti, zatim slova poznati, zatim čitati, ili pisati i računati. Kàrstjanski nauk je ona os, okolo koje se sve naučanje vàrti..osim toga i računanja dětca se ništa neuče. Ali dětca se uče kano papige, kad ih tko zapita, odgovore oštro odsěčenim i změrenim glasom, ko mašina kakova, o onom pako, što su govorili, ništa nerazume, jer su to jako redki školnici, koji bi dětci štogodj tumačili; što nikomu bolje netrěba, nego seljačkoj dětci, koja kanoti mali divjaci, koji nigdě ništa ni čuli ni viděli nisu, u školu dojdu. Dětca znadu kàrštjanski nauk dosti dobro, ali im se sàrdce malo uzmekča, oni tako zločesti iz škole izajdu, kakovi u nju dojdoše, protiva još gorji, jerbo se jedan od drugoga svakojakih prókšiah i zloćah nauči. Tri

Digitized by Google

godine djak nemarljivo u školu hoda, i zaisto medju desetima jedan je, koj poněšto piše i čita, drugi ništa neznadu, ili većinom ono malo dobra zaborave. Niti dětca, koja se dobro uče, imadu ikakove nagrade, što bi drugčie mnogo dělovalo i od koristi bilo, jer bi kakvu takvu dikoželju probudilo; ali to nemože biti, jer zato novacah neima. Tako živari školnik sa svojimi učenici, i ostane u svom šlendrianu, i nedaje si truda. Djaci su u tri klase razděljeni, i nje sve sám školnik učiti mora; što je jako težko, osobito s našom dětcom slavenskog roda, koja su jako vatrena i nemirna; znati može svaki, što je s jednim samo dětetom posla, kad se učiti počima, a kamo li s više zajedno. To bi još sve dobro bilo, da bi se samo škole većput na godinu vizitirale, i to iznenada, a da bi se školnik pod odgovorom i u većjem strahu i redu dàržao. Kèrstjanski nauk, kako rekoh, glavni je predmet podučanja, dětca imadu mali i veliki katekizam i na kratkom kazuć: iz kàrstjanskog nauka ništa neznadu; znadu ga od rěči do rěči, ali nerazumiju niti nećute onaj nauk u sàrdcu, kog rěčima bàrbljaju... — i to zato, jer im školnik ono, što se uče, netumači. Neka tko uzme djaka, koj najbolje čitati znade, kako će čitati? *Zlo*. On će čitati baš

Digitized by Google

onako (kako jur rekoh) kako makina bezumna. Iz dogodovštine narodne, od gospodarstva, od zemljopisa, od dužnostih gradjanstva se ništa neuče, i tako biva, da u sàrdcu prosti i neučeni ostanu, kao što prie biahu. —

To je odhranjenje mužke dètce. Što se ženske dětce tiče, ona još mnogo gorje stoje. U mnogih krajevih naše domovine děvojke niti škole nepohadjaju, niti biaše moguće puk na to dobrim načinom spraviti, da bi děvojke u školu pošiljao. Ljudi bo nisu kadri to presapiti, da šta bi děvojke u školi radile?... Oni kažu, da njim netrěba gospojah. Děvojka se nek uči presti, něšto šiti, zlo kuhati i gospodariti, da danas sutra može onakom gospodaricom postati, kakova joj mati biaše. A kamo više nego kod dětčakah bi trěbalo, da se na odhranjenje děvojakah gleda!...One su od naravi odlučene, da danas sutra matere budu, pàrve odhraniteljice i učiteljice svoje dětce; da bi one štogod boljeg i izobraženieg sàrdca bile, kak bi si mogle dětcu od malih noguh podučiti, ukrotiti, i na nauk uljudnie čověčnosti pripraviti?...Ali šta hasni škola i tamo, gdě jest?.. děvojke skupa s dětčaci idu, i jednog naučitelja imadu, koj ništa nezna

Digitized by Google

o tom, što je ženam znati potrěbno.... Děvojke se nauče nešta čitati, kàrštjanski nauk, i drugo ništa; vrěme tako pogube, jer se doma od ženskog děla ništa nenauče, a u školi takodjer ne ono, što bi im najkoristnie bilo, nego se mnoge izprokše i pokvare, i město da bi postale nježnie, one postanu još polu dětčaki.

Šteta je zaista za onaj trud, kog si mnozi vàrli domorodci, slavno ravniteljstvo školno, gg. inspektori, župnici i sudci varmedjski zadavaju; jer je jako mala plaća njihovih plemenitih tàrsenjah. Sve ništa nehasni, jer nije prave osnove, pravih zakonah, niti reda, niti osobah, koje bi dobre ove naměre izvàršivale. To je jedini uzrok, da nemožemo napred. Drugač bi trěbalo da mislimo, da je naš puk za nauke nesposoban, što je neistinito, jer znamo, da naš puk dosti talenta imade, i žali bože, dosti leži dobrih glavah, dosti dobrih i jasnih stranah našega naroda u dno tmine pokopano i još nerazvito.

Medjutim ipak nije stališ pučkih školah svigdě jednak; imade městah u horvatskoj i slavonskoj zemlji, gdě su škole dobrim uspěhom uvedene;

Digitized by Google

ali se to neima zahvaliti systemi školnoj, nego osobitom trudu městnih nadzirateljah.

BILO JE ŠKOLAH 184½.

škole	u varmedjii.	broj učenikah	
		mužkih	ženskih
20	Križevačkoj	816	375
32	Varaždinskoj	1023	441
29	Zagrebačkoj	1150	528
12	Požežkoj	314	172
16	Srěmskoj	714	368
43	Věrovitičkoj	1884	1009
9	U kotaru Rěčkom ...	657	220
161	ima djakah ukupno ..	6576	3113

Iz toga vidimo, da osim varmedje požežke, koja je najmanja i mnogo brěgovita i na mnogih městih pusta, varmedja zagrěbačka, koja je najprostrania, a proportione najmanje školah i djakah imade.... gdě je protiva varmedja věrovitička u broju školah i djakah najjačja. Godine 1840 bilo je 5946 dětčakah i 2753 děvojakah u školi: naraso je dakle broj kod mužkih u 630, kod ženskih u

Digitized by Google

360...što je jako lěpo, i očiti dokaz, da je potrěboća školah upoznana.—

Da še dětca u ovih pučkih školah malo nauče, to si misliti možemo; i to je istina takodjer, to nas izkustvo uči, jer dandanas je jako malo seljakah kod nas najti, koji čitati znadu. Tomu zlu je velikom stranom taj uzrok, da mladići za jednu ili dvě godine ono zaborave, što su se naučili. Kad iz škole izajdu, već nikad na knjigu nepomisle. Niti molitvene knjige neimaju, jer ih se stide (kako sam već višeputa sàm čuo) u càrkvu nositi; drugi ljudi im se smiju i kažu: *da šta li misle, da su od njih pametnii, što u knjige gledaju*.... Oni se ožene, kad kući dojdu, oru, siju, kopaju, i potrěboće čitanja i pisanja neimajući, naravski sve zaborave. Baš u tom leži zlo odhranjenje, da nepoćute potrěboću nauka, da neprevide korist, da neimaju želje putem čitanja priměrnih knjigah dalje još, ne pako natrag iti. Da bi seljak znao, dá ga nauk sposobnoga čini, za da mnogi měštrom, sudcem ili drugim častnikom šeoskim, ili vojničkim postati može, da će moći bolji čověk, bolji gospodar biti, on bi se zaista trudio nezaboraviti, nego se dalje učiti.

Digitized by Google

Sve na to dohadja, da seljak nije kriv, nego mi smo krivi, koji ga bolje nevodimo. Mi zapovědamo, mi ga učimo: ako ga zlo učimo, to smo sami krivi; da on pako nije gorji, to imamo bogu hvaliti, koj je narodu našemu ovako dobru i dosti pitomu narav usadio. Sve se tuži na muža, a nitko nepromisli, da je pravo čudo, da je i takav, kakav jest.... Nami neostaje drugo, nego ozbiljno pobrinuti se, da se učionice pučke bolje ustroje, i to osobito sada, gdě se puku Concessie i sloboštine davaju, koje on razuměti kadar nije, i kojih se pametno i koristno užiti nezna...jer bi moglo skoro vrěme dojti, gdě bi ga rado za čas natrag porinuli... ali bit će posve kasno...

Digitized by Google

KAKOVE BI MOGLE I MORALE DA BUDU PUČKE UČIONICE.

Digitized by Google

Digitized by Google

KAKOVE BI MOGLE I MORALE DA BUDU PUČKE UČIONICE.

Samo ne tako, kako sada.

Što se boljega ustrojenja pučkih učionicah tiče, dvě su osobite strane, koje največju pozornost zaslužuju; pàrva je: *Tko uči?* druga je: *šta uči?*,.. Pàrvomu pitanju spada jošće: *koga i gdě uči?*... drugomu: *kada i kako uči?* Malena ova pitanja duge imadu odgovore. Ja sam o tom predmetu mnogo mislio, i ponešta čitao, i želim ovdě i u tom predmetu misli moje sada, gdě se najvećma o regeneratii naše domovine rádi, mnogoštovanim domorodcem priobćiti, i prositi, da stvar ovu svojom pozornostjú udostoje.

Velevažno je najpàrvlje: da škola dobrog nau čitelja imade, jerbo neprikladan čověk će najbolje

Digitized by Google

nauke svojom budalaštinom izopačiti, dobar pako i razuman naučitelj može dobrim načinom i najtežje nauke djakom razumljivo i lěpó tumačiti, i ako gdě štogod manjka, svojom znanostjom i razboritostjom doknaditi. Za da pako domovina kadra bude takove dobre i razborite naučitelje imati, trěbalo bi, da se najprie učionica naučiteljah ustanovi, gdě bi se podučali ljudi, koji se tomu poslu žȁrtvovati žele. Nitko nebi smio službu učitelja dobiti, koj ove škole pohadjao nije, i koj oštro izpitan svědočbu o svojih sposobnostih u tom óbziru neima. Zatim bi trěbalo, da je u svakom školskom okružju, kao što i sada, ravnitelj ili nadzornik školski plaćen, i pod odgovorom za svaku pogrěšku u redu, i podučanju pučkom..... Mogli bi nadziratelji i nadalje vice-arkidjakoni ostati, jer je sasvime prilično, da se sveštenici sa izobraženjem puka zabavljaju, to bo je i onako *suo modo* dužnost njihovoga stališa; koristno bi bilo nadzorničtvo ovo njim izručiti, što bi se tim načinom troškovi ponešto prištedili, jer su sveštenici većjom stranom dobro nadareni, toliko dakle platje netrěbaju, koliko drugi čověk, koj bi samo iz ove službe živěti hotio. Platjeni pako svikako bi morali da budu, jer ih drugačie pod odgovor nije moći staviti, a

Digitized by Google

iz druge strane pak bi više volje k službi toj imali; tko nezna, da se malo na tom světu rádi bez ufanja nagrade? tko bi sluga bio bez platje, bez umnoženja časti, bez ufanja dalje i na bolje dojti? ...Pravo se kaže: *piscis a capite fœtet*....Kad je onaj, koj poso ravna, valjan, oštar i poslen čověk, svi, koji su pod njime, hitrije se okretju, i službe svàršavaju, i protivno.... Ovakovi službenici dàržave, koji ne za sebe, nego za narod živu i rade, trěbalo bi da se dobro platjaju, da nikakovih drugih poslovah neimaju, nego zvanje svoga stališa. Samo tim načinom možemo od njih iskati, da službu točno izvàršivaju. Nemoramo dakle misliti, da je dosti, kad školnik **50** ili **60** forintah na godinu dobie, několiko fatih dàrva, i několiko měrovah žita, koje s velikom mukom i prošnjami od seljanah skupiti mora. Jedan školnik u němačkoj zemlji imade **13**, **14**, **16**, **18** do **20** forintah na měsec, u Americi sěvernoj imade od 8 dolarah = **20** f. do **12** dolarah = **32** f. u srebru na měsec...što na godinu **240** f. do **384** f. sr. iznaša.... Kolika razlika u plaći, ali i kolika razlika u koristi, u plodu imedj učionice němačke ili amerikanske i učionice horvatske? U svakoj školi, koja više od **30** djakah imade, trěbalo bi, da jedan pomoćnik bude, jerbo jedan čověk nije

Digitized by Google

kadar toliku dětcu ravnati i s uspěhom podučati. Platja školnika bi se velikoći učionice, to jest: broju učenikah priměriti morala, najmanja věndar platja nebi směla nižja od 150 f. srebra na godinu biti, i tako dalje . . . in proportione... Dosti dobra je uredba, da župnik městni službu ravnitelja škole, a kapelan kateketsku obavlja, s tom samo primetbom, da bi svaki někakvu plaću imati morao. Kod izpitah pako bi svakako od strane političke vlasti sudac varmedjski biti morao, da tako stvar većju svečanost dobie; tom prilikom bi trěbalo, da se nagrade děle onim djakom, koji su se u nauku odlikovali.

Nadalje bi morao zakon biti, polag kojega bi sva dětca od **10.** godine do **15.** inclusive dužna bila kroz tri godine škole pohadjati... Otci pako i matere, koji bi to prěčili, bi se po *sedrii* na pedepsu uznu odsudjivati imali. Zato bi svakiput kod popisa dětce sudac varmedjski skupa s ravniteljem městnim biti imao, i ovaj popis ravniteljstvu školnomu, onaj pako varmedjii svojoj predložiti. Svi pako mladići, koji škole izvàrše, morali bi svaku nedělju dok se neožene, u školu dojti, i tamo věžbati se u glavnih načelih svoga dŏbljenoga nauka.

Digitized by Google

Što se pako stanja školnoga tiče, pobrinuti bi se trěbalo, da nebi učionice bile malene tako, da je jedna samo soba za učitelja, druga za učionicu odlučena, i da tamo natàrpa učitelj polovicu svoga pohižtva, da tim načinom za ono, za što je soba odredjena, naj manje města imade; niti da nebude škola takova, da iz stěne voda curi, ili da kroz krov kiša prodira, ili da čověku pogibelj prěti, kad po školi hoda, nogu si polomiti, da neima klupi poštene, nit obloka cěloga i t. d./. . . Stanja školna morala bi uvěk u glavnom ili najvećjem selu župe biti, i to tako postavljena, da su gledeć i na druga sela pod župu spadajuća u srědištu, svim dakle koliko moguće jednako daleko... Stanja prostrana tako, da učitelj dovolje města za stanovati imade, soba pako za učionicu opreděljena (nakoliko je moguće) bi uvěk u dvorište okrenjena i od stana učiteljevog sasvime odružena biti morala... Ista učionica pako prostrana, visoka, s velikimi prozori, a peć uvěk u odaljenom kutu, da zimom nitko blizu nje nesedi, pòd dobar, i klupi prilične, da dětca ahko u njima sědeti mogu..... Ovakovi predmeti, koji se mnogim malcni čine, velevažni su, jerbo na zdravje mladjane dětčice veliki upliv imadu.

Digitized by Google

Težje je ostrojiti pučke učionice za ženski rod, jerbo su nauci i odhranjenje za žene u velikoj svojoj strani u istih načelih različiti. Zato bi svàrsi takodjer najshodnie bilo, dabi učionice ženske od mužkih sasvim oddružene bile ... ali uvideći, da je to veoma težko, osobito kod nas, uvesti, drugo nije savjetovati moći, nego da děvojke svoje u učionicah opreděljeno město dobiu. Za da se pako bolje u naucih njih doticajućih uvěžbaju, morao bi se kateketa dvaput na nedělju: utorak i petak s děvojkami u poseb zabavljati; i to: utorak po pòdan od 2 do 3 ure ili od 3 do 4, u petak od 10 do 11. — U račun toga bi děvojke utorak u jutro kod kuće ostati mogle, i po pòdan praznu učionicu zauzeti. Sve děvojke od osme godine do desete bi dužne bile učionice pohadjati, i to bez svakog odpuštjenja i milosti, u tom bo velika strana srěće narodne stoji, koliko matére u kom narodu znadu, i kako misle.

Ali ja hoću, da sad ovu stranu moje osnove, koja na praktiku, i da reknem na mekaničko ustrojenje spada, ostavim; ovo će věrojatno muževi s predmetom školskim bolje poznati i bolje urediti, i mnoge okolnosti opaziti, koje meni niti na um

Digitized by Google

pale nisu, zato ih takodjer, kako rekoh, ostavljam, hoteć domorodcem, koje tá stvar zavjima, samo něšto, kakono se kaže, *natuknuti*, i opozvati ih, da idemo svedjer dobre i čvàrste volje, od złoga na bolje.... Prejti ću ná drugu stranu, koja se teorie, onih istinah, načelah i predstavljenjah tiče, koja se dětca uče ili učiti bi morala. —

Digitized by Google

ŠTO TRĚBA DA SE DĚTCA UČE U UČIONICAH.

Gebt ihren Kindern die Mittel zur Erziehung, und ihr werdet ihnen ein neues Leben einhauchen....

Die Amerikaner v. s. Grud.

Odhranjenje čověka, ili bolje izobraženje duha čověčjega najvećma stoji u pomoći, koju razvitju prirodjenih svojstvah pružamo, i u odkazanju teženja, koje život naš poprimiti imade. Nauci su ključ, koj zaprěke odtvara, i put odkaziva, na kojeg je čověku stupiti.... Ovomu je prirodjen talent za muziku, onomu za pěvanje, tretjemu za filozofiu, drugomu opet za mekaniku, i t. d.... Iz ovih prikladnostih razvije se pomoćjom odhranenja i priměrnoga naučanja znanost,... i čim odhranjenje pametno u čověku, n. p. prirodjeni za mužiku talent goji, zajedno tendenciu buduću mu snuje, i naznačuje, da bude *muzikus*, i marljivim trudom *virtuos*,.... Iz svojstvah, koja su duhu našemu prirodjena, proizhadja učenost i znanost čověčja; iz onih pako, koja su ćućenstvu, ili sàrdcu našemu

Digitized by Google

vlastovita, radja se značaj naš. Čim koje sàrdce tananie ćuti, i više mogućnosti imade, dobromu, lěpomu, krěpostnomu i istinitomu pristupno biti, s tim bolje je sàrdce, i bolji je čověk, koj takovo sàrdce posěduje. Može dakle čověk drugačie prost, to jest: bez znanostih, *dobar* biti, i opet iz druge strane, može čověk učen i pun znanostih biti, bez da je zato uvěk *krěpostan*, i to zato, jer možemo naša svojstva duhu prirodjena razviti i izobraziti, a ona, koja u sàrdcu kano sakrita spavaju, sakrivena i zanemarena ostaviti. Uslěd ovoga kratkoga umovanja zaključujem: potrěbno je najprie, da je čověk dobar i krěpostan, i po tom, ako je tomu sposoban (koliko je moguće) podučen i učen; zato je čověk dužan odhranjenje s obraženjem sàrdca prie početi, i zatim (koliko je moguće, i stališu dotičnih pitomacah shodno) s izobraženjem duha svàršiti; i to s tim bolje, jer dàržava svakako više koristi iz *dobrih* nego *učenih* ljudih imade. Dobar čověk može svaki biti, učen pako ne. Mi dakle, što se naukah u pučkih učionicah tiče, najvećma tamo směrati moramo, da se u mladjanoj dětci sàrdce izobrazi, da se ćućenja za krěpost probude, i sva gibanja grěšnih strastih u korenu udave, ili barem koliko moguće oslabe. Samo po tom, da se sirova narav prostoga čověka u

Digitized by Google

sàrdcu, kano u glavnom svom uzroku slomi i potare, ona pako svojstva, koja su tanania, probude, i tako k pàrvenstvu dojdu, može se čovĕk ukrotiti; kojgod je dĕtcu ikada motrio, mogo je opaziti, da kad se ova i malo gibati počnu, u njih se odmah želja i volja k tarenju i rušenju pojavi. Ova čàrtica u značaju čovĕčjem pokazuje njegovu živinsku narav, i zaista, tko bi čovĕka ostavio bez nauka, bez obćenja s drugimi ljudi, iz njega bi izraso stvor, komu bi od orangutana malo razlike bilo.... Zato vidimo, da izobraženi ljudi krotkoće imadu u sebi, i pazljivosti, oni nekvare, neruše nista bez uzroka, dapače oni ràde, stvaraju i zidju; prost pako čovĕk ništa neštedi, već ubija, ruši i kvari nerazumeći šta rádi i zašto?... I to je ono, šta mi u naših učionicah nigdĕ nenahadjamo. Za izobraženje sàrdca nitko neskàrbi, misleći, da izobraženje pučko u tom stoji, kad dĕtca čitati, pisati i računati znadu, i kàrstjanski nauk govoriti, bez da im na sàrdce dĕluje. Odhranenje seljakah nemora na onakov temelj položeno biti, kao onoga učenika, koj je za akademiu odredjen; izobraženi seljak mora biti čovĕk, koj imade ponjatja kratka, ali čista i jasna o pravednosti, o krĕposti i čudorednosti, o dàržavnom ustavu, i svetosti zakona, o gospodarstvu, ponešto

Digitized by Google

o dogodovštini domorodnoj, o zemljopisu i o věrozakonu.... Sva ova gori izbrojena može se učenik naučiti, bez da mu je k tomu čitati i pisati znati potrěbno, jer mu se svi ovi predmeti i ponjatja o njimi na tanko tako razložiti i tumačiti mogu, da će ih kao pred očima viděti i sasvime razuměti; svaki čověk, koj znade, da nije směti drugoga čověka ubijati, jer gospodar našega života je samo bog stvoritelj naš, i zakon dàržavni, koj dopuštja sučlana dàržave, kàrvjom druge bratje napojenoga ubiti, svaki rekoh, koj znade, da tudje blago nije směti ugrabiti, da je dàržava zato ustrojena, da ljudi pod zaštitom zakona živěti mogu, da je zakon sveti onaj savez, koj sve skupa dàrži, i zaštitba, koja brani i čuva nas i naš imetak;... čověk, koj znade i ćuti, da dobro trěba činiti zaradi dobrote, a ne zato, što nije směti zlo raditi, da je krěpostan život sěme mnogih dobrih i ugodnih poslědicah, ogledalo za druge ljudi, a utěha za svaku bědu i nevolju, jer je svigdar krěpostan čověk jačji i slobodnii od onoga, koga zla savěst tišti;.. čověk, koj znade, kojega je naroda, odkud je ovaj došo, kakove je predje imao, kolik je u broju, kakova je slava s imenom njegovim skopčana, koji su mu znameniti vladari bili, šta su dobra

Digitized by Google

učinili;...čověk, koj znade, da na zemlji živi, koja je jedna medju zvězdami u velikom světovah kolu, da imade više narodah i dàržavah na světu, koje su bližnje i susědne dàržave? koja mòra najbližja? koje rěke, koji varaši i města? i t. d.; čověk, koj razumě gospodarstvo těrati, koj je obavěštjen o toj istini, da sve ono nemora najbolje biti, što mu je otac radio, već da može štogod izvàrstnieg i pametnieg biti, da može čověk kroz opazivanje i pokušavanje nova dobra iznašastja i poboljanja učiniti; čověk, koj se sa strahom uči veličanstvo i mogućnost boga upoznati ili bolje poštovati, koj pobožno svàršava prepise věre svoje, koj věruje, da ga na drugom světu ali i pravedni i milostivi sudac čeka, zato si zalog božanske milosti i mudrosti: *dušu svoju* od propasti čuva... ovakov, rekoh čověk više valja, i bolje je izobražen, makar da ni čitati neznade, nego onaj, koj na priměr naših učenikah čita, a nerazumě, šta čita.

Ovakova i ovim spodobna načela na sàrdce i značaj čověčanski najveći upliv imadu, osobito onda, kad su malenoj dětci u grudi zasadjena. Ovu stranu, velevažnu i najvažniu stranu pučkoga, i mogu rěći svakoga naučanja i odhranjenja nazivljemo

Digitized by Google

odhranenje duševno (educatio spiritualis) i to punim pravom, jer je nauke ove jedino srědstvom prirodjenih duhu čověčjemu svojstvah u dušu upiti moći, i oni svi (kano znanje uzeti) samo na duh, na dušu, na sàrdce děluju. Knjižice o predmetih ovih bi morale kratko i razumljivo spisane biti, ne visokimi umovanji napunjene, nego načinom naravskim, i s dokazi razlučnimi utvàrdjene tako, da kad bi se učenikom čitale i tumačile, da bi ih oni lahko razuměli, i uviděli istinitost unutra sadàržanih naukah; niti bi ikada smio koračaj od jednog predmeta na drugi načinjen biti, dokle učenici priašnjega sasvim u dušu nebi upili... Tamo bi dakle naučitelj směrati morao, da bude *praktičan* u svom nauku, i da mu učenici u predstavljenih i tumačenih naucih *praktični* budu... ne snivatelji *teoretični* govoreći cělu knjigu od rěči do rěči, i boreći se s načeli i dokazi, koji kane krug čověčanskog uma preskočiti, i koje niti naučitelj, niti učenik nerazumě, i da bi ih sve i razumio, nikakove koristi nebi imao. Učionice němačke su jako dobre, i najpàrve u Europi, one su dobro uredjene, i puk němački je najizobraženii u Europi, ali učionice němačke imadu tu falingu, da su posve teoretične, samo duh izobražavajuće, bez sva-

Digitized by Google

koga obzira na život. Od tuda dohadja, da se drugi narodi onih naukah i istinah, koje Němci uče, bolje užiti znadu, nego isti Němci, koji su najgorji in *praxi*.... U tom obziru su učionice novoga svèta (sěverne Amerike) najbolje. Amerikanac se toliko neuči, koliko Němac, áli se bolje uči, bolje razumě ono, što se je učio, i većju korist znade od nauka uzeti nego Němac. **Das deutsche Schulsistem befördert die Ausbildung des Geistes auf Kosten aller Anwendung im gemeinen Leben, das amerikanische zielt immer auf praktischen Nutzen und Geschicklichkeit, und bestimmt den Menschen zum Handeln.** Tako piše učeni F. P. *Grund* u svom opisu Amerikanah.... Najbolji način za elementarsko podučanje polag moga mněnja je svakako u *pitanjih* i *odgovorih*, samo da *pitanja* razumna i razumljiva budu, a *odgovori* koliko moguće kratki i točno na pitanja priměreni; odgovori dugi nisu za ništa, nego da pamet učenika napinju, i bolje ga směšaju negoli poduče, jer u svakom dugom odgovoru ima navodjenjah, dokazah i izrekah, kojim bi učenik rado pitanje podmetnuti.... Pitanja dakle kratka, i k tomu doslědno postavljena moradu biti, da se naravska logika učenikah nekida, nego pače da im se zdraví razum jači.... Niti nije većje niti plemenitie zadaće,

Digitized by Google

nego sirovoga, neučenoga i zanemarenoga čověka ukrotiti, i za dàržavni život sposobnoga učiniti, što drugačje biti nemože, nego kad se u sàrdce, koje je obitavalište strastih, ćućenja usade, i želje i načela ucěpe, o kojih istinitosti glava nedvoji. Imamo mi sada dětčakah i mužatı takodjer već stanih medju seljani, koji su plod naših učionicah pučkih, koji čitatı i pisati znadu.... Šta vidimo u njih? Zaista ništa dobra. Momak, koj čitati znade, dàrži se za pametnoga, on čita urbarium na priměr, i tumači ga krivo, jer nerazumi ono, što čita; rěči i izrazi (naravski u pismenom jeziku po něšto različiti od seoskog narěčja, u komu on živi) posve su mu nepoznati, duh zakona još manje; on je pun predsudah, on kaže: da se prot oblakom zvoniti mora, da na dan svetoga Antuna ili Vida i t. d. s marhom nije dobro dělati, da bâka može čověka ureći, i zacoprati (začarati) i t. d. On sve ono krivo i opako věruje, što i drugi najprostii, koj se nije ništa učio; drugi pako seljani věruju rěči njegovoj, jer je on može varati i njim kazati, da je to i to čitao u starom kom pismu, koje gospoda sakrivaju. On psuje, kune, pijančuje, i nimalo više razuma niti pameti neima, nego kojgod drugi seljanin.... Zaista ovoj istini nije ini uzrok, nego pomanjkanje naukah, koji

Digitized by Google

na sàrdce dèluju. Kukavni A, B, C i četiri vàrsti računstva nikoga niti dobroga niti pametnoga nenačinjaju. U naših učionicah je jedini kàrstjanski nauk bio, koj na sàrdce děluje i medju predmete ***duševnoga odhranenje*** spada, ali bez koristi, jer je samo na toliko dětci služio, da su si pamet s učenjem od rěči do rèči oštrili. Niti nemoramo misliti, da je tá pomanjka samo kod nas, niti se stiditi, da smo bog znade, gdè daleko i duboko zaostali; neima ni kod drugih narodah, bog zna, kakove světlosti i znanosti u puku... drugi narodi su se brinili, da škole već od davna uvedu, i uveli su ih, ali s kakovim uspěhom? Uzmimo Engleze, koji su izobraženi, pàrvi u belletristiki, pàrvi u znanostih, pàrvi u slobodi, pa kakav im je puk? Njihovi mornari su glasoviti rad sirovosti, i glasovita je zloća i glupost prostih i puno ubogih ljudih.....***Lord Brougham*** kaže: Wir debattiren nicht mehr darüber, ob das Volk unterrichtet werden soll oder nicht, — das ist von längst her schon ausgemacht; wohl aber debattiren wir darüber, ob es **gut** oder **schlecht** unterrichtet werden soll. Iz ovih rěčih zaključiti možemo, da učionice pučke u Englezkoj nisu onakove, kakove bi morale da budu. To isto svědoči E. L. Bulver u svomu dèlu: England und die Engländer, gdě

Digitized by Google

kaže: Was immer zum Wohle des Volkes abzweckt, soll nicht einer zufälligen Wirksamkeit hingegeben, sondern durch die Wächter der Nation verwaltet werden.. Dann, mein Herr, werden wir in der That (wie Preußen und Holland sich dessen jetzt schon erfreuen und wie Frankreich die Aussicht dazu hat,) eine **National-Erziehung** haben. Puk francezki nije nimalo bolji od našega, izuzamši okolice okolo Pariza, Lyona, Marsilje, i drugih velikih varošah, u ostalom su seljani u cěloj Provanci i Normandii jako sirovi, to isto u Gaskonji, Langvedoku, i t. d. Taliani nisu nimalo finii, osobito u Rimskom i Napuljskom, i to sve odtuda dolazi, jerbo škole pučke nisu dobro ustrojene. Španiu neću da napominjem. Uzmimo sad němačku zemlju, i iz ove najizobraženie dvě dàržave *Saski Veimar* i *prusko* kraljestvo. Tamo imade četiri knjige za elementarske učionice. Pàrva knjiga je za malenu dětcu, ono što se kod nas Abece zove. Sadàržava u sebi a, b, c, slabekovanje, i zatim male pripověsti za čitanje. Ali ne prazne, budalaste pripovědke, nego razumne nauke »o dužnostih prama sebi, — prama iskàrnjemu (bližnjemu), prama bogu« ... tako da se děte odmah s čitanjem zajedno i dobra ćudoredna na čela i poštovanje boga i vère nauči.

Digitized by Google

Druga strana ove knjige je za dětcu od 8 do 10 godinah odredjena. Ona sadàržava izjasnenja o duši, njęžinih tělesnih svojstvih, o duše oplemenitenju, i životu srèćniem i vèkovitom; zatim naravoslovje i po imenu kratki opis živine, bilja, kamenjah i t.d.

Tretja strana sadàržava u pàrvom predělu razmotrivanja o čověku, s pitanji: tko sam? Šta sam kadar, i šta trěba da učinim?... Zatim predstavlja razliku medju čověkom i živinom, medju razumom i nagonom (instinkt). Drugi preděo ima ugodne i zabavne stvari, kao: pěsme, zagonetke, basne, poslovice, i t. d. drugi pako odsěk ove strane divani o zemljopisu, o pràvih čověčanskih, o pravih gradjanskih, i nešto iz dogodovštine... k tomu se još u dodatku predstavlja opis i dogodovština Veimarska.

Četvàrta strana sadàržava predmet, koji se u tretje strane poslědnjem odsèku opisivaju, samo da su obširnie izvedena, i na to osobito směrajuća, da postavšega iz děteta junaka za život dàržavni priprave; ova strana je osobito u cěloj Němačkoj razprostranjena.

I ovo je školna knjiga, polag koje se dětca

Digitized by Google

u Veimaru uče, i koja čini, da se veimarski puk medju svimi drugimi na světu odlikuje.

U kraljevini pruskoj zakon za odhranjenje pučko načinjen god. 1819 slědeća prepisiva:

»Podučavanje: u věrozakonu, u narodnom jeziku (osobito hvale vrědno) u računstvu, u slikarii, u zemljopisu, u pěvanju, u pisanju, u někojih tělesnih věžbanjih, u rukodělanju i u poljoděljstvu.«

Zakon kaže, da se ovi predmeti neuče kakogod, nego da se uče, i opet uče, dok se dětca nenauče.

Ovo sam ovdě napomenuo, da vidimo, kako drugi narodi u izobraženju puka postupaju. Mogu još na svàrsi ovog preděla pridati, da su u susědnih dàržavah austrianskih učionice pučke god. 1765 sistematički uvedene, i da su se njih blagotvorni plodovi god. 1780 jurve viděli.

Prejti ću sada na drugi preděo pučkoga odhranjivanja, koje ću izobraženjem ili *odhranjivanjem tělesnim* nazvati (educatio materialis). Ovo stoji u

Digitized by Google

razvitju tělesnih svojstvah; koja se putem duha našega u tělu našem pokazuju; prikladnosti ove jesu bitna stranka u izobraženosti čověka, i premda nisu jedini uvět izobraženja, věndar puno pridonašaju k učenosti i k svàršenstvu našemu. Simo spada: čitanje, pisanje, računstvo i rukotvorna děla.

1. K čitanju spada, da se dětca ne samo rěči izgóvarati, i tako pretàrgnutim, bojazljivim, i polaganim glasom čitati uče, nego da se i govoriti uče; to jest, da dobro i razložno izgovaraju rěči, kano da bi govorili, da razumiju, što čitaju.

2. U pisanju mora se paziti, da dětca neznadu samo izcifrano i polagano pisati, nego hitrije, i ono, što obično *current* pismo nazivljemo; jer to je ono pisanje, kojemu u životu najvećju korist uzeti možemo. U tom trěba, da učitelj na to pozoran bude, da učenici jezik, u kom pisu, dobro razumiju, da pravopisno pišu, ne dvě, tri rěči skupa, kako to obično kod nas biva.

3. Od računstva nek se ono uče, što im je za život potrěbno, načinom naravskim i trudom

Digitized by Google

velikim, jer ovu znanost, kano na polak mekaničku, znanost ovu kano prelaz ili kano *medium* medju teoriom i praktikom smatram, jer u njoj glava bez ruke, a ruka bez glave raditi nemože, nije se moći drugačie nego trudom i mnogim uvěžbavanjem naučiti.

4. Rukotvorna děla se učiti nemogu drugačie, nego da se dětci na priměr načala dobroga gospodarstva, poljoděljstva i drugih na obàrtnost spadajućih znanostih tumače, i njihova hasan jasno pred oči stavi; praktično izvadjanje se svaki kod kuće nauči, osobito kod našega naroda, koj veliku prikladnost k mekanici imade.

Osim toga je neobhodno potrěbno, da oni učenici, koji su učionice jur prošli, svaku nedělju skupa dojdu, dok se neožene, i da se tamo u naucih uvěžbavaju. Tim načinom biti će, da naučena nezaborave.

Ova na kratkom samo spominjući, ostaje nam još ono velevažno pitanje, da: *odkuda k tomu svemu troškovi?*

Digitized by Google

Znam, da će mnogi mojih priklonih čitateljah kazati: to je sve lěpo, tó i mi znamo; ali odkuda? gdě su novci?... To je sve lěpo, kazat ću ja, i to je lěpa istina, da mi tako ostati nemožemo; u tom stališu, u kom smo sada, nemožemo biti, mi hoćemo dalje, samo da nismo radi ništa žàrtvovati. Mi smo puku našemu mnogo dužni, on nam ore, sěje, kopa, on nas na noguh dàrži; istina je, on sěje za nas na našoj zemlji, i zato sěje sebi opet na našoj zemlji; to je načalo naše aristokracie, niti sada nemože drugačie biti. Na tom načalu stoji život od několiko stotine hiljadah ljudih, koji kroz toliko-věkovah dàržana prava da izgube, bankerott bi postali...ali to je plaća za dělo njegovih rukah; mi dobro živemo, i izobražavamo se, i igramo kano na njegovih legjih stojeći političku našu rolu (ulogu), a njemu put zatvarama k prosveti, k duševnom životu, koj bi mu, ako ne više, bar toliko valjao, koliko mu to valja, da se hrani. Ta i nami to više vrědi, da u slasti izobraženja živemo, nego ono, da se hranimo. Nikako dakle kazati nemožemo: *da puku našemu ništa dužni nismo.*

Troškovi dakle za ovaj plemeniti poso moraju da budu; *ili z oka ili z boka.* *Fundus scholarum*

Digitized by Google

nationalium živi; ako neživi kako bi morao, mi smo krivi. Njegovo stanje je pregledano. Polag izvoda, kog je visoko naměstničtvo g. banu god. **1834**. priobćilo iznaša glavnica horvatskih narodnih školah **80,531** f. i **39⁷/₈** kr... Novce ove upravlja, kano i druge horvatske regnicolarske glavnice v. kr. naměstničtvo. Uvedeno g. **1767** horvatsko-slavonsko naměstničtvo upravljalo je iste ove kapitale dok nije god. **1779** prestalo. Zašto je ova glavnica, i kakova je iz nje korist za naše narodne učionice, za koje je odlučena? to ja neznam. Prie su se učitelji narodnih školah iz ove glavnice plaćali, okolo god. **1827** je kr. rěšenjem ustanovljeno, da svaka obćina svoga učitelja sama platja. *Hic labor* dakle *&* *hoc opus* u tom stoji, da se glavnica ova na toliko pomnoži, da će se svakoj obćini (koliko trěba) za plaćanje učitelja u pomoć dati moći. Većji porez zaradi toga na puk naložiti nesměmo, jer će i onako s vrěmenom narasti, i za druge još svàrhe potrěban biti. Plemstvo, koje zaštitnik, i u našem patriarkalnom životu kano otac svojim kmetom biaše, koje lěpo pravo constitutionalno imade u unutàrnje poslove vladanja měšati se, dužno je za narod skàrbiti, i stranu duga svoga s tim platiti, da štogod makar baš i od svojega imetka za tú svàrhu žàrtvuje. Za-

Digitized by Google

ista ako plemstvo kakov danak platjati mora, predmet školski jedan je iz medju najpàrviih, na kojega trěba da oči i kesu obrati.... Nàdati se možemo, da neće niti vladanje zaostati, ono bo se je uvěk u onih izkazalo, koja na dobrostanje narodah vode.

Neka nitko ovo maleno dělce moje tako nesmatra, kano-da sam htio obširno i svàršeno dělo u obziru pučkih učionicah pisati; nipošto. Moja želja biaše kroz ove kratke misli moje pozornost slavnih dostojanstvah i čestitih domorodacah probuditi, i napomenuti, da je zaista vrěme, da na ovu stvar pomišlimo i posla se primemo. O ostalom scěnim, da se ovaj predmet zakonitim putem preduzeti, ustrojiti i uvesti imade. Predmet je lěp i plemenit, vrědno je, da se zakonotvorstvo š njim zabavlja.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek
+Z183403607
Digitized by Google

Digitized by Google